

De wankele historische basis van het Baskisch nationalisme

Prof.em.dr Jean BAERTEN (VUB)

Woord vooraf

Zich met de Baskische geschiedenis bezighouden, is voorwaar een vorm van apostolaat. Ik geef dan ook graag het woord aan een collega van de Baskische universiteit (José Ramón Díaz de Durana) die ,drie jaar geleden, schreef : “het leven van een mediëvist bestaat er in de legenden te verbeteren die zich, sedert de 16de eeuw opstapelden en die vooral vanaf de 19de werden verspreid”.

Er valt tot nu toe over ons onderwerp niets goeds te rapen in de Vlaamse bibliografie, daar de Vlaams-nationale instanties en pers te veel met het hart en te weinig met het verstand schreven over Baskische E.T.A-gevangenen in Spaanse gevangenissen. Aanbevelenswaardig is daarentegen een studie van dr Christiane Stallaert , professor aan de Tolkenschool van de UIAntwerpen, ook al stelt zij zich geenszins tot doel het Baskische probleem op zich uit de doeken te doen in haar *Ethnisch nationalisme in Spanje. De historisch-anthropologische grens tussen christenen en Moren*(Leuven, 1996) ,zoals ik bij de lectuur van de Spaanse uitgave van 1998 kon vaststellen wanneer ik verbanden zocht met de werken van Baskische auteurs ,anthropoloog Juan Aranzadi en linguïst Julio Caro Baroja .

Ikzelf poog, als historicus, de vraag te beantwoorden hoe het komt dat de beroemde Duitse filoloog Karl Wilhelm von Humboldt zich vergiste toen hij, begin 19de eeuw , voorspelde dat de Baskische taal – waarvoor hij nochtans grote belangstelling koesterde – alsook wat hij de Baskische “Nazionalität” noemde, ten dode opgeschreven waren. Hij stelde toen weliswaar vast dat, in tegenstelling tot het veelvuldige gebruik van de volkstaal in Katalonië, naargelang van de plaatsen die hij in Baskenland bezocht , er weinig of helemaal geen Baskisch gesproken werd. Dat belette hem niet (misschien wat voorbarig) van de Baskische “Nazionalität” te gewagen en er toch terzelvertijd de ondergang van te voorspellen. Ter vergelijking zou men – wat onze contreien betreft – begrip kunnen opbrengen voor een tijdgenoot van Verlooy’s betoog op de “Onacht der moederlijke taal” die in 1787 geen stuiver zou verwed hebben op een toekomstige Vlaamse Beweging die de eentaligheid in Vlaanderen zou verwezenlijken. Zulks was toen gewoon ondenkbaar . En von Humboldt

had niet meer om op te steunen om zich een mogelijke Baskische autonomie voor te stellen. Hij geloofde er dus toen niet in. Ons betaamt het de vraag te beantwoorden waarom het toch lukte en waarom dit, in de zgn. “Samengestelde Spaanse monarchie” en thans, sinds de Grondwet van 1978, in de “Staat der autonomieën”, als onvoldoende wordt beschouwd door de belanghebbende Baskische nationalisten.

I Inleiding

Ik stel voor om eerst kennis te maken met de ingewikkelde historische geografie van het Spaanse schiereiland aan de hand van de bijgevoegde kaartjes, met in achtname van de voorafgaande fazen der Islamitische veroveringen van uit Noord-Afrika en christelijke heroveringen sinds de 8ste eeuw van uit het koninkrijk Asturië - dat opging in dat van León - dat met Kastilië, Navarra en Aragon alsook de Catalaanse graafschappen het noorden van het schiereiland deelde. Het rijk dat ons het meest aanbelangt is natuurlijk het aan Frankrijk grenzende Navarra - ook een tijd gewoon Pompaelo genaamd, oude vorm voor Pamplona, de huidige hoofdstad, voor het eerst zo genoemd ten tijde van het Visigothische rijk, dat de Basken daar onderwierp en kerstende. Daarna onderscheidden dezen zich dan weer door in de Navarrese bergpas van Roncevalles of Roncevaux de achterhoede van het Frankische leger van Karel de Grote te vernietigen, maar dat gebeurde met Arabische hulp. De vreugde was echter van korte duur, want op de overwinning van 778 volgde de inname van Pamplona in 806 door de oprukkende Mohammedanen die verder nog in ons stuk voorkomen.

Tot daar enige achtergrondinformatie .

II Wie zijn de Basken en waar verschijnen ze voor het eerst ?

A. Het koninkrijk Navarra

De Basken zijn een volk dat – naar de taal te oordelen, volgens verscheidene linguïsten – afkomstig zou zijn uit Kaukasië en zich vestigde in het bergachtige Noord - Spanje, meer bepaald in de streek van Navarra, “Nafarroa” in hun taal. De Romeinse aanwezigheid was gering in deze beboste bergstreek, zodat de Baskische taal er gemakkelijk kon overleven. Ten zuiden daarvan versterkte de romanisering zich, maar het was in de noordelijke streek dat de hoofdstad gelegen was: Iruña, niet te verwarren met Irún aan de Franse grens met Guipúzcoa, één van de drie Baskische provincies die verderop worden besproken . Overigens zou de romanisering zich in de tweede eeuw aanzienlijk versterken in de zuidelijke streek die toegankelijker was en over meer middelen beschikte. Dit fenomeen reduceerde derhalve de Baskische zone en daar is niets aan veranderd sindsdien, behalve de evolutie van het Latijn naar het Spaans .

Doch vanaf de 5de eeuw zakten naar Zuid-Europa af : de Sueven, de Vandalen en ook de Alanen – n.b. afkomstig uit Iran en via de plaats van herkomst der Basken zelf - de Kaukasus . De meest belangrijke rol was echter weggelegd voor de Visigoten, meer bepaald voor hun koning Leovigild, die niet alleen de Basken onderwierp, maar eveneens een sterke, eengemaakte staat in Spanje uitbouwde die echter ten prooi viel aan godsdiensttwisten tussen Christenen en Arianen. Koning Recaredo zwoer het Arianisme af op het concilie te Toledo in 589 om het Christendom aan zijn volk op te leggen. Het duurde niet lang of zijn opvolger richtte de eerste Jodenvervolgingen op Spaanse bodem in. Hij bestreed eveneens de Basken, maar het duurde tot 621 vooraleer zijn opvolger ze aan zijn gezag kon onderwerpen. Vervolgens verscheurd door adellijke twisten, dienden de Visigothen in het begin van de 8ste eeuw het onderspit te delven voor de naar de Ebrovallei oprukkende Mohammedanen, waar ze zich echter onderwierpen aan de Baskisch –Navarrese dynastie der Iñigos. Het waren haar troepen die, in 778, de achterhoede van het Frankische leger ten tijde van Karel de Grote te Roncevalles of Ronceveaux de Franken een halt toeriepen, doch dit gebeurde met de hulp van de Arabieren! Dit leidde tot een wederdienst in de tweede helft van de 10de eeuw: om van nieuwe Mohamedaanse aanvallen verlost te zijn, huwelijkte Sanchez II van Navarra zijn dochter uit aan de beruchte Arabische generaal Almanzor en hij was niet de enige christelijke vorst die, in die periode, zo'n reddingsmanoeuvre in petto had, maar Bermudo II van Asturië en León liep een weigering op.

Het zou echter de volgende dynastie zijn - de Jimenos - die voor de Navarrese territoriale expansie zorgde, wat echter niet belette dat de Zuid-Navarrese stad Tudela tot in 1119 onder Mohammedaanse controle zou blijven. De sleutel van het succes der Jimenos lag in de banden die zij smeedden met andere christelijke rijken : wat García III – niet voor niets de Grote genaamd – tijdens de eerste helft van de 11de eeuw in zijn greep hield, grensde westwaarts aan Asturië en oostwaarts aan Katalonië (2de kaartje), maar er zou later heelwat afgeknabbeld worden van hetgeen hij had veroverd en bezet. Vervolgens dient men te wijzen op de merkwaardige ommezwaai die met zich bracht dat het graafschap Kastilië - dat van Navarra was gaan afhangen - later tot koninkrijk werd verheven waaraan op hun beurt zowel Navarra als de Baskische provincies, die er sinds Sancho III afhankelijk van waren, zouden onderworpen zijn. Onderlinge huwelijken en erfenissen, waarvan ik u de details bespaar, hebben daar voor gezorgd. Als dan bovendien, later, door het huwelijk van de zgn. Katholieke koningen, Ferdinand II van Aragon en Isabel I van Kastilië, in de 15de eeuw, die twee rijken de basis gingen vormen van de zgn. “samengestelde Spaanse monarchie” , werd een kloof geslagen tussen een centrale Spaanse mogendheid, enerzijds, en een ondergeschikt Baskisch-Navarees

gebied, anderzijds. Dit alles gebeurde echter zonder anti-Baskische bijbedoelingen volgens een louter familiale territoriale strategie. Als dan op de koop toe Navarra, in de loop van de 16de eeuw, door het Kastiliaanse/Spaanse leger werd bezet alvorens, in 1575, te worden verdeeld tussen Spanje en Frankrijk met het akkoord van de toenmalige Spaanse Staten-generaal, zou men kunnen denken dat alle ingrediënten aanwezig waren om een Spaans-Baskische strijd op gang te trekken. Er is in de bronnen helemaal geen sprake van enig verzet. De enige keer dat er melding wordt gemaakt van een strijd tussen een Baskischsprekend bergvolk (de zgn. *Beaumontes*) en Kastiliaansspreekende bewoners van de vlakte (of *Agramontes*) dagtekent uit het midden van de 15de eeuw en heeft betrekking op de strijd tussen Jan II van Aragón en zijn stiefzoon Karel, die hij belette koning te worden als erfgenaam van Navarra. Dat heeft enkel met familietwisten te maken die uiteindelijk, via het huwelijk van Karels zus Leonor met Gaston de Foix, ertoe leidden dat het noordelijke deel van Navarra aan dit Franse vorstenhuis werd overgedragen. De volgende stap bestond er in dat de Franse koningen dit gebied erfden en zich “roi de France et de Navarre” konden noemen, maar dat gaat enkel over het Franse Navarra.

Wij verlaten nu deze voortreffelijke wijngaard om ons bezig te houden met het eigenlijke Baskenland waar het nationalisme zal ontstaan.

B. De drie Baskische “provincies”

Buiten Navarra, bezetten de Basken immers ook het kust- en bergland (Vasconia op het kaartje) tussen de Franse grens en Asturië : m.n. Vizcaya en Guipúzcoa, met als respectievelijke hoofdsteden Bilbo/Bilbao en Donostia/San Sebastián; en ten zuiden daarvan, de provincie Alava met hoofdstad Vitoria. Men zou die drie ook de buffer tussen Navarra en Kastilië kunnen noemen, omdat ze bevochten werden tussen beide rijken omdat de eerste twee vermeldde over een kust beschikten. En precies één van de steunberen van het Baskische pre-nationalisme in de 16de-17de eeuw bestaat in het handig en geregeld voorgeschotelde verzinsel van de vrijwillige onderwerping van Guipúzcoa aan Kastilië. Twee dames, professoren aan de Baskische universiteit, hebben daar nog vrij recent in die zin over geschreven om de oude theoriën uit het Ancien Régime kracht bij te zetten. Eén van hen aan wie ik mijn twijfels daarover uitte, met de argumenten die ik hier ga ontwikkelen heeft nooit meer teruggeschreven ofschoon ze me voordien twee publicaties opstuurde. Het onderwerp is blijkbaar taboe en er wordt niet graag over gediscussieerd, zeker niet met een Belgische collega die verondersteld wordt daarvan geen kaas te hebben gegeten. De aanhechting zou, volgens hen, het voorwerp hebben uitgemaakt van een akkoord tussen Alfons VIII van Kastilië in 1200, maar daarvan

werd nooit enig spoor gevonden – tenzij een vals uit de 17de eeuw, toen de zaak werd aangekaart en de deputatie van de betrokken provincie er zelfs een grote som voor over had, ook al was het vals. In een ander stuk van 1204 beloofde Alfons VIII van op zijn ziekbed de teruggave van een deel van Guipúzcoa zodra hij zou genezen. Hij genas, maar gaf niets terug. Dat bewijst m.i. eerder dat hij vier jaar tevoren buiten de schreef was gegaan en er dus geen schriftelijke toezegging had plaatsgevonden. Bij geen enkele vorige wissel overigens.

En daarom is er ook geen akte. Sancho VII van Navarra verloor zo aan Kastilië, ten gevolge van zijn verblijf bij de Arabische leiders, de Baskische provincies die met Navarra verbonden waren na een uitputtend - want maanden durend - beleg van het Alavese Vitoria, omdat zijn Arabische bondgenoten, die hij persoonlijk om hulp was gaan smeken, hem in de steek lieten. Dat is alleszins wat men kan afleiden uit de middeleeuwse kronieken. Enkele jaren later herstelde Sancho zijn katholieke maagdelijkheid door zijn deelname aan de beroemde en voor Kerk en staat gunstige slag tegen de Mohammedanen te Navas de Tolosa (1212).

Om de voortdurende onderlinge rivaliteiten van de Baskische territoria aan te tonen is er verder geen beter voorbeeld dan het protest, in 1628, tegen een geschiedenis van Navarra waarin werd gewezen op de inlijving van Guipúzcoa door Kastilië. Er werd prompt een nieuwe geschiedenis besteld om de Navarrese stellingen pogen te weerleggen. Dit wijst meteen op de grote onenigheid tussen de Baskische spitsbroeders en de verduldigheid van het papier. De gescheiden geschiedenis van de drie wordt nu dadelijk aangetoond op het vlak van het gewoonterecht.

C. Voor elke provincie werd een eigen recht (*fuero*), op verschillende tijdstippen toegestaan en achteraf geweldig opgehemeld.

De Baskische *fueros* waren noch de oudste noch de meest katholieke in Spanje en ze werden evenmin door de Bijbelse figuur Tubal aan de Basken verleend, zoals de legende vertelt. Er bestaan er elders reeds vanaf het einde van de 10de eeuw (Cordona bij Barcelona in Katalonië) of de tweede helft 11de (Jaca in Noord-Aragon), nagevolgd door het Navarrese Pamplona, en de havenstad San Sebastián (eind 12de eeuw). De Kastiliaanse koningen gaven er ook in die periode enkel aan steden van hun regio. Aan de Baskische plattelandsgebieden verleenden zij er pas vanaf de 14de :

Alava (1332), Guipúzcoa (1334/79), in de *señorio* Vizcaya slechts in 1453, bovendien pas drie jaar later bekrachtigd door de Katholieke koningen. De *fuero* van Navarra zelf was ongeveer een eeuw ouder : hij werd verleend onder de regering van Thibault I (1234-1253), nadat door het huwelijk van Blanca van Navarra haar koninkrijk in handen van het Franse vorstenhuis van Champagne terecht kwam. Daar er in de *fuero* verwezen wordt naar

zijn voorgangers, ging het om een actualisering, meer bepaald een vertaling van het Latijn naar het Kastiliaans. Juridisch was hij ten dele gebaseerd op het reeds vermelde 11de-eeuwse recht van Jaca in het naburige Aragon. Zo Baskisch was dat dus ook weer niet. Opmerkenswaardig is eveneens dat Guipuzcoa zijn *fuero* slechts met mondjesmaat aanvaardde zeggende “dat de provincie zich tot dan had bestuurd volgens haar goede gebruiken en gewoonten, zonder geschreven wetten nodig te hebben, daar ondervinding uitwees dat, in de dorpen, de zachte overtuiging van de mondelinge costume meer afdoend was”. De nieuwe, blijkbaar voor het eerst geschreven tekst, kon derhalve op weinig enthousiasme rekenen. Ten slotte dient er nog aan toegevoegd dat geen van de vier teksten in het Baskisch was gesteld, maar, zoals in Navarra overigens, in het Kastiliaans. Dit in tegenstelling tot die in Katalonië, Valencia en de Balearen, waar ze in het Katalaans zijn. M.a.w. het Baskisch is niet aan de orde, wellicht omdat er geen traditie van geschreven Baskische taal bestond. In volle 14de-15de eeuw was dat erg laat. Op religieus gebied stelde ik vast dat de Baskische rechtsteksten, in strijd met de beweringen, minder dan de Kastiliaanse op de godsdienst de nadruk legden, omdat ze zich slechts op praktische zaken toespitsten.

D. De onderlinge verdeeldheid der Baskische territoria tot in de 19de eeuw

In de schoot van het Spaanse koninkrijk vormden de Baskische territoria nooit een eenheid en ze waren zelfs rivalen, alle drie apart aan het Hof vertegenwoordigd door gezanten en bemiddelaars die, met wisselend succes, poogden aan de koningen privileges te ontzetselen of te doen bekrachtigen of, anderzijds, beperkende maatregelen en belastingen of taksen af te wenden. Dit duurde gedurende geheel het Ancien Regime. Ziehier één voorbeeld uit de honderd : de militaire hulp aan Kastilië werd zoveel mogelijk ontweken of beperkt onder het voorwendsel dat Guipúzcoa zijn eigen grens met Frankrijk moest verdedigen. Andere details uit de 550 blz tellende thesis van Susana Truchuelo García kan ik u vandaag niet vertellen, maar ik heb er de essentie van weergegeven. We zetten een stap verder in de evolutie en gaan over op wat men de hedendaagse geschiedenis noemt, al is die toch al bijna twee eeuwen oud.

E. De weerslag van de Franse inval, na de Franse revolutie, op de Baskische geschiedenis, meer in het bijzonder op de vorming van het nationalisme.

Spanje had, zoals onze contreien, te maken met Franse bezetting ten tijde van Napoleon, maar nergens had dit zo'n impact als in Baskenland. De centralisering en de laïcisering vielen er des te minder in de smaak dat er van privileges uit het Ancien regime geen sprake meer was. Door het feit

dat de clerus bij hen de rol van verzetsleiders vervulde, nam diens prestige en invloed nog toe en dit zou nog lange tijd zijn weerslag hebben op hun identificatie met de godsdienst en het verwerpen van het liberalisme. De eerstvolgende gelegenheid hiertoe bood zich aan wanneer een dynastieke crisis ontstond binnen het Spaanse vorstenhuis, de zgn. Carlistische burgeroorlogen, die zich van Baskenland tot Katalonië uitstrekten vanaf de dertiger- tot de zeventiger jaren van de 19de eeuw. De term Carlisme waarop ik reeds alludeerde in mijn bijdrage in de bundel voor collega Vanhemelrijk, dient verklaard door de pretenties van een zijtak der Borbon bestaande uit opeenvolgende kroonpretendenten met de naam Karel, die zich verzetten tegen de rechten van de toekomstige koningin Isabel II, enige erfgename van Ferdinand VII.

Ten gevolge van deze gebeurtenissen had een opsplitsing van Spanje plaats in twee politiek totaal verschillend georiënteerde delen: een zeer kerkelijk Noorden en een eerder onkerkelijk Zuiden. Deze tegenstelling komt het best tot uiting in de verkiezingsuitslagen volgens het algemeen mannelijk stemrecht : in 1869 werden de streekvreemde bisschoppen van Jaén en Cuenca, die in het Zuiden geen kans maakten , slechts tot senatoren verkozen omdat zij in Baskenland op de lijst mochten staan, respectievelijk in Vizcaya en Guipúzcoa, terwijl hun collega uit Vitoria (Alava) ter plekke zijn zitje binnenrijfde. Dus alle drie enkel door de Basken verkozen! Dat Arana, stichter van de Baskische nationalistische beweging, zich later beriep op het katholicisme kan dus geen verwondering wekken.

F. Het was echter vooral de afschaffing, in 1876, van de Baskische *fueros* door de liberale regering geleid door de historicus Cánovas del Castillo , die in Baskenland beschouwd werd als een onaanvaardbare mokerslag .Men zag er een vergelding in voor de Carlistische oorlogen. Dit is echter een subjectieve reactie, want zij waren niet de enigen die getroffen werden door dit “afstoffen” van de wetgeving. In de 17de en 18de eeuw was die, buiten Baskenland en Navarra, overal gewijzigd en zelfs verlaten wegens haar archaïsch karakter . Alle Spanjaarden ,als burgers van een moderne staat , dienden voortaan aan hetzelfde recht onderworpen te zijn, zoals de Fransen.

Kenschetsend zijn eveneens, in dit verband, de uiteenlopende houdingen van de drie provincies. Ze vertoonden immers alles behalve eensgezindheid tijdens de onderhandelingen met de Spaanse regering. Men zou er uiteraard ook het Baskische Navarra als voorbeeld moeten bij betrekken. Als voormalig koninkrijk, verwierf dit immers, in 1841, een apart bevoorrecht statuut via een zgn. pactwet. Men mag gerust stellen dat, als de andere Baskische streken die weg hadden gekozen, zij zich veel leed hadden bespaard. Dit is dan ook het uitgelezen moment om de redenen op te sporen van de wedijver tussen de Baskische provincies tijdens de onderhandelingen met de regering Cánovas. Die eerder zwakke regering hield rekening

met de specificiteit van Navarra, dat op zijn beurt niet op een peseta keek. De regering onderhandelde met de deputatie van Navarra en met de in de streek verkozen parlementairen – die handig gebruik maakten van de bedreiging die nog steeds uitging van het Carlisme – om de regering tot soepelheid aan te sporen. Dit maakt het grote verschil uit met de Baskische provincies, die het akkoord voorzien in de wapenstilstandswet van 1839 – vier jaar vóór de troonsbestijging van de betwiste Isabel II – nog niet hadden gesloten met de regering. Vandaar dat deze laatste Navarra als model van tegemoetkomende houding prees. De Basken verweten Navarra dan weer zich te Spaansgezind op te stellen. En dit ondanks het feit dat de Navarrese liberalen en progressisten in feite het forale karakter van Navarra hoog in het vaandel voerden. Ook de ontgoochelde Carlisten en de neo-katholieken sprongen in de zestigerjaren op die trein. Wellicht waren ook zij, zoals de pragmatische Gematigden, evenzeer geïnteresseerd in het behoud van de grote economische en fiscale voordelen van de overeenkomst; des te meer daar deze elke interventie van een instelling vreemd aan het ex-koninkrijk uitsloot. Navarra genoot dus toen reeds een hoge graad van autonomie, die gepaard ging met vaste stortingen van de belastingen, ongezien de inkomsten: de zgn. *cupo*, zoals daarna ook tot op heden, de Baskische regio overigens. Dit belet niet dat er af en toe, in het kader van wisselende meerderheden in de staatsregering – waarvan ik u de details bespaar -, donkere wolken over Navarra trokken. Maar, als we de stand van zaken opmaken in 1868, toen er – ten gevolge van een revolutie tegen het democratisch regime dat Navarra's bevoorrecht statuut had beschermd – werd gesproken over mogelijke wijzigingen in de wet van 1841, behield de deputatie van Navarra nog steeds, als erfgename van de Ancien Regime-instellingen, economische en administratieve bevoegdheden, die een trap hoger stonden dan die van de andere Spaanse deputaties en derhalve ook van de Baskische. Bovendien kreeg het de kans om een overeenkomst te onderhandelen waardoor weliswaar haar inbreng in de belastingen verhoogde, maar de Staat in ruil Navarra's openbare schuld overnam voor een hogere som, interesten inclusief. Het oude Baskische rijk rond Pamplona lijkt wel het troetelkind van de Spaanse monarchie te zijn geweest! Het had dat zeker te danken aan zijn voorzichtige, maar kordate aanpak. Dit alles werd haarfijn uiteengezet in proefschriften van de dames Vazquez de Prada in 1984 en Martínez Beloqui in 1999. Tot daar een samenvatting van de statutaire toestanden in de moeilijke overgang van het Ancien Regime naar de moderne staat. Maar daartoe beperkte zich dat niet. Andere middeeuwse duivels bleven nog naspoken in deze contreien.

G. De bloedzuiverheid die de Basken, tijdens het Ancien Regime, nastreefden sloot huwelijken met Joden en Moren uit, wat uiteraard niet van racisme kan vrijgepleit worden, maar dat was geen eigen karaktertrek

waarmee de Basken zich onderscheidden van de rest van Spanje, want – gelet op de lange strijd die er tegen de Mohamedanen diende gevoerd – waren de gemoederen daar erg verhit op dit vlak, al waren er streken die, zoals het naburige Aragon, in dit opzicht veel toleranter waren. Dat belette de koning van dit gebied, Ferdinand II en zijn echtgenote Isabel I van Kastilië – de zgn. Katholieke Koningen - niet maatregelen te treffen die een racistisch karakter aannamen tegen vreemdelingen, of zij zich al dan niet bekeerd hadden tot het katholicisme. Want ook de conversen werden daarvan niet uitgesloten. Ik ben het op dat punt volledig eens met collega Stallaert, die de moed had om de tegendraadse pro-katholieke stellingen van sommige hedendaagse Spaanse historici te bekritisieren en die van de Joodse Netanyahu te verdedigen. Toen ontstond het onderscheid tussen oude en nieuwe christenen. De Basken rangschikten zich natuurlijk in de eerste groep. Arana eiste die hoedanigheid heel trots op.

Ik beschik niet over de nodige tijd om hier dieper in te gaan op dit algemeen Spaans probleem, maar wens nu het debat toe te spitsen op de raciale situatie van de Basken aan de hand van het meesterlijke werk van Juan Aranzadi over het Baskische millenarisme uitgegeven in 2000. Het is erg kritisch t.o.v. de mythen en vervalsingen van het verleden waarop Sabino Arana, stichter van Baskische nationalistische beweging, op het einde van de 19de eeuw, zijn theorieën vestigde: vooral de idee van het bestaan van een vervlogen Baskisch gouden tijdperk, waarop een gewelddadige vernieling volgde en waarna een herstel diende in te treden, jaagt menig kritisch mens in de gordijnen. Volgens deze heilstheorie dienden de Basken zich in te spannen om dit oorspronkelijke paradijs te herstellen. Tot dergelijke basismythen behoort eveneens de universele adel, principe dat in Vizcaya in de 16de eeuw werd afgekondigd, net toen de dynastie de Inquisitie-maatregelen aanscherpte. Kwestie van zich te beveiligen t.o.v. die centrale regering. Het is in die periode dat Ignatius de Loyola de Jezuïetenorde oprichtte, maar uit onderzoek over Vitoria blijkt dat hij geen sant in eigen land was, omdat de andere orden en de stedelijke burgerij zich, tot in de 18de eeuw, verzetten tegen de inplanting aldaar van een Jezuïetencollege. Hij werd immers in Guipúzcoa geboren en niet in Alava!

Arana, mislukte student in de rechten te Barcelona op het einde van de 19de eeuw, toen er nog geen Baskische universiteit bestond, beschouwde het Spaanse volk als corrupt en hij verstootte zijn eerste verloofde omdat zij niet voldoende Baskische namen onder haar voorouders telde. Ik sluit dit deel af met een recent citaat waarmee een hooglerares moraalfilosofie van de Baskische universiteit onlangs een artikel besloot: “het Baskische volk is nu niet meer het meest katholieke volk op aarde, maar het gebied met het meest intense seculariseringsproces van heel het schiereiland”. Wordt er nog steeds een mis opgedragen ter gelegenheid van grote partijvergade-

ringen van de door Arana opgerichte P(artido) N(acionalista) (V)asco, waarvan de Spaanse naam u niet zal ontgaan zijn, heeft tal van scheurpartijen in haar schoot voortgebracht in de loop van de 20ste eeuw, die veel linkser staan maar daarom niet minder nationalistisch, zodat zij de regering van de Baskische deelstaat met hen moet delen. Er is nog steeds een PNV-er als *lehendakari* of regeringsvoorzitter, m.n. Ibarretxe. En dat leidt tot opbod, ook binnen de PNV zelf, waarvan voorzitter Imaz onlangs aftrad omdat hij de radicalisering o.i.v. extreme groepen, zoals Batasuna, dat optrekt met de terreurgroep E(uskadi).T(ta).A(tasuna) of “Baskenland en vrijheid” niet verdraagt, aangezien dit een, in 1959 – onder de Frankistische dictatuur – opgerichte terreurorganisatie is, die meer dan duizend doden en tal van materiële schade door ontploffingen en straatgeweld op haar geweten heeft, ook na de val van de dictatuur tot op heden.

H. Wat het nationale gevoel van de Basken betreft, stel ik vast dat zelfs Coro Rubio Pobes, professor hedendaagse geschiedenis aan de Baskische universiteit, zich in alle bochten moet wringen wanneer zij, in haar in 2003 verschenen lijvige boek over de Baskische identiteit in de 19de eeuw de tot standkoming ervan poogt te beschrijven. Zij moet erkennen dat er een dubbele Spaans-Baskische identiteit bestond, waarbij bij de enen het accent op het Spaanse en bij de anderen op het Baskische element lag. Ik open de aanhalingstekens nu :”Deze Baskische identiteit die zich poogde te populariseren, vooral tijdens de tweede helft van de 19de eeuw, was niet op een vacuum gebouwd. Er bestonden voorafgaande elementen die aan dit proces de precieze basis gaven opdat het geen volledig kunstmatige kunstgreep (“artificio”) zou zijn, die moeilijk of onmogelijk wortel kon schieten” . Duidelijker kan het niet, meen ik. Zij voegt er aan toe: bij de “intelligentia bestonden er vanaf de 18de eeuw gevoelens van lokale en provinciale identiteit waaruit dat andere – met grotere territoriale draagwijdte (dus het Baskische) – kon groeien en rijpen..”. Het bleef dus allemaal nogal vaag tot de generatie van Arana uitpakte met concrete dingen en realisaties : eenmaking van de taal, literaire werken, folklore, vooral de dansgroepen, optochten, feesten...en een partij die – mits het behoud van de interne provinciale structuren – de Basken poogde te bundelen in een maatschappij in volle mutatie, die - door de groeiende industrialisering - bloot stond aan een massale inwijking uit alle streken van Spanje : zowel ingenieurs als bedienden en vooral veel werklieden die, op de duur, de eigenheid van Baskenland op de helling dreigden te zetten. Die “maquetos”, zoals men ze vernederend noemde, waren lotgenoten van de Vlaamse scharen die de steenkoolmijnen en fabrieken in Wallonië deden draaien. Toen kon het niet anders of de Basken moesten, zoals de Walen t.o.v. het Vlaams, zich schrap zetten tegen de invloed van zoveel Spaanssprekenden.

Deze factor droeg in grote mate bij tot de versteviging van het Baskisch subnationalisme.

Later werkte m.i. de dictatuur van Franco indirect de versteviging van het Baskisch nationalisme in de hand, omdat ze de hoop, die de daaraan voorafgaande democratisch verkozen linkse Tweede republiek qua regionale autonomie had gewekt, brutaal in rook deed opgaan. Samen met de toen reeds zeer autonomiegezinde socialisten, had de PNV een regering gevormd om Baskenland te besturen volgens de in het Parlement van de Republiek vastgelegde regels in de vroege jaren '30 van de 20ste eeuw. In Katalonië en Galicië kwam een gelijkaardige evolutie op gang. De militaire putsch stelde een einde aan dat alles tot na het herstel van de democratie dat volgde op de dood van Franco, wiens eerste minister in een aanslag van E.T.A gesneuveld was. Deze organisatie heeft echter geen vrede genomen met een ruime autonomie die werd toegestaan aan Baskenland en de andere autonome regio's, vastgelegd in de Grondwet van 1978. E.T.A gaat sporadisch voort met de terreur, ook vanuit Zuid-Frankrijk, en tot hiertoe heeft geen enkele regering van welke kleur ook een einde kunnen stellen aan het geweld waarbij onschuldige mensen sterven, omdat ze niet aan de goede kant van het politieke schaakbord staan of politieman of bodyguard zijn. Dat Franco een beroep op de Duitsers deed om in 1937 de Baskische stad Guernica te bombarderen, net daar waar de oude eik, symbool van de Baskische vrijheden, stond bij dewelke ze door elke nieuwe koning werden vernieuwd, is uiteraard een schandaal – zoals blijkt uit de verscheurdheid in het beroemde schilderij “Guernica” van de Katalaanse schilder Picasso. Maar of dat, jaren later, nog mensenlevens moet kosten, om nog te zwijgen over afpersing, vernieling, invaliditeit en dies meer, blijft bij mij, die zelf drie jaar na Guernica - per geluk aan het Duitse bombardement van de stationswijk te Tongeren ontsnapte, stuiten op een kategoriek neen!

I. Om te eindigen zou ik, heet van de naald, de actualiteit willen toelichten. De meerderheid van de nationalistische partijen en groeperingen zijn voorstanders van één groot Baskenland bestaande uit Navarra en het autonome gebied “País vasco” samengesteld uit de drie provincies. Ibarretxe, voorzitter van Baskenland, heeft reeds verleden jaar een plan in die zin ingediend, maar de Kamer van Volksvertegenwoordigers te Madrid heeft het verworpen. Navarra – dat in zijn bij referendum goedgekeurd statuut verklaart het Spaans als officiële taal te hebben - gaat er inderdaad niet mee akkoord, omdat de bevolking enkel in het Noorden voor een deel Baskisch spreekt terwijl in het zuiden een faciliteitensysteem geldt. De nieuwe pro-Baskische partij Nafarobai heeft er bij de recente verkiezingen succes geboekt, maar er is, in het regionale parlement, geen meerderheid voor dit project. Men dient er immers rekening mee te houden dat, terwijl de Baskische provincies Franco bestreden, het overwegend rechtse Navarra

een steunpilaar van het Francoregime was. Hij werd er overigens tot “adoptieve zoon van Navarra” uitgeroepen en er werd enkele jaren terug door het Opus Dei een universiteit opgericht naast de openbare. Dit rijmt niet met de anarchistische wending die Baskenland heeft genomen. De huidige Spaanse regeringspartij (PSOE) boekte er eveneens dermate winst bij de jongste regionale verkiezingen dat zij uitzicht kreeg op regeringsdeelname aldaar, maar ze weigerde die omdat ze niet als drijfveer wilde fungeren voor Nafarobai. Ze liet nog liever haar grootste concurrent aan slag, m.n. de Partido Popular - hier U(niÓN) P(ara) N(avarra) genaamd, die eigenlijk de ideologische opvolger is van de rechtse Franquistische groep. De PNV staat over de zaak in rep en roer, want Ibarretxe – die volgens goed ingelichte bron nog fouten tegen de Baskische taal maakte bij zijn installatie als Lehendakari - ziet zich al als voorzitter van dat grote Baskische geheel en staat te trappelen om een referendum – zij het onwettelijk – uit te roepen, ten einde zijn mislukt Plan langs die weg opnieuw op de rails te krijgen. Met dit plan zou in feite het streefdoel van E.T.A. bereikt worden. Bij dit project wordt zelfs de kleine Franse regio, waar nog een weinig Baskisch gesproken wordt, betrokken, maar die is evenmin vragende partij. Dit komt er op neer, om met België te vergelijken, alsof één van de beide Limburgen of van de Brabantse provincies - hetzij aan Belgische hetzij aan Nederlandse zijde - zou pogen, met terroristische middelen, een vereniging van beide te verwezenlijken om een onafhankelijke staat te vormen door autodeterminatie ten nadele van de beide Staten waarvan ze deel uitmaken. Het minste dat men zou kunnen verwachten, is dat de respectievelijke nationale Parlementen zich daarover zouden uitspreken.

Noord-Oost Spanje is door dit alles uitgegroeid tot een kruisvat enkel en alleen omdat Baskische leiders alle gebieden waar ooit Baskisch gesproken werd, maar die ofwel naar het Spaans ofwel naar het Frans zijn overgestapt, willen *verenigen*. Van *herenigen* is er uiteraard geen sprake, omdat ze, zoals we vaststelden, nooit een eenheid hebben gevormd.

M. a. w. – en dat zullen ook mijn laatste zijn voor vandaag, tenzij om op uw vragen te antwoorden – de Baskische politiek leeft van droombeelden die men met geweld, terreur en afpersing poogt kracht te geven. Von Humboldt kon natuurlijk niet voorzien dat men er zou in slagen de Baskische taal op te krikken tot co-officiële taal van een autonoom gebied binnen de Spaanse Staat en dat ze de spil van een autonome gemeenschap zou worden, erkend door de Spaanse Grondwet, zij het naast de Spaanse taal die iedereen ook dient te leren. Evenmin als Verlooy kon dromen het Nederlands verheven te zien tot meerderheidstaal in de territoriale opvolger van de Oostenrijkse Nederlanden die België *grosso modo* is. We mogen niet uit het oog verliezen dat alle inwoners – ook de niet rasechte Basken - in de zgn. Baskische streken hebben meegewerkt aan de uitbouw

van de economie, het toerisme, de nationale en internationale culturele uitstraling (ik denk aan het Guggenheimmuseum te Bilbao, het filmfestival van San Sebastián enz.). Met dit alles dient rekening gehouden om de oriëntering van een streek te bepalen. In de middeleeuwen werd San Sebastián zelfs uitgebouwd, zowel bij de clerus als de groothandelaars en schippers, door de daar gevestigde “Gascons” uit Zuid-West Frankrijk. De Basken kunnen evenmin beweren dat hun vertegenwoordigers bij het hof eeuwenlang geen gunsten voor hun regio hebben verkregen. En ten slotte, mogen we de hardwerkende inwijkelingen van de 19de eeuw en 20ste evenmin vergeten als grondleggers van de moderne economische vooruitgang. Dat alles vormt de zgn. plurale of transversale Baskische maatschappij waarop PNV- voorzitter Imaz hamert. Daar hij er niet in slaagt deze idee doorgang te doen vinden in de PNV stapte hij op. Pas enige dagen geleden bevestigde eerste minister Rodriguez Zapatero aan Ibarretxe, voorzitter van de Baskische regio, dat hij geen referendum mag houden over deze kwestie, omdat dit grondwettelijk niet toegelaten is. Hij moet eerst een plan laten goedkeuren in het Spaanse Parlement alvorens tot een regionaal referendum over te gaan. Onder deze legislatuur zijn er zo verscheidene herziene regionale statuten goedgekeurd, o.m. het Katalaanse, en bevestigd bij referendum. Zo wil het de Grondwet van 1978.

Sint-Genesius-Rode, 23 oktober 2007

